

Gönderim Tarihi: 26.09.2019

Kabul Tarihi: 14.12.2019

TÜRKÇE SÖZ DİZİMİNDE ARA SÖZ/ARA CÜMLELERİN ÖĞE AÇIKLAMA İŞLEVİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

An Examination on the Item Description Function of Intermediate /
Intermediate Situations in the Turkish Speech

Arzu ŞEYDA GÜVEN

Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi
Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
arzuseyda@mynet.com

ORCID ID: 0000-0002-1363-0752

Çalışmanın Türü: Derleme

Öz

Türkçede her ögenin söz dizimi içerisinde açıklanma durumu söz konusu olabilmektedir. Bu durum, dil bilgisi kitaplarında Ara söz ya da Ara cümle/tümce olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada ara söz veya ara cümle olarak adlandırılan yapıların işlevsel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ve adlandırmalarının da işlevsel olarak yapılması önerilmektedir. Söz diziminde açıklama unsuru, birçok işlevi yüklenmektedir. Bu noktada ara söz ya da ara cümle yapıları, dil bilgisi öğretiminde sadece yüzey yapıda gerçekleşmesi açısından ele alınmamalı, bu unsurların cümle ile bağlantısının farklı işlevlerle gerçekleştiği göz önüne alınmalıdır. Bu çalışmada ara sözler ve ara cümlelerin söz dizimi içerisinde öge açıklama işlevleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Dil bilgisi, Ara Söz, Ara Cümle.

Abstract

In Turkish, each item can be explained in the syntax. In grammar books, this is called the intermediate word or intermediate sentence / sentence. In this study, it is suggested that structures called as intermediate words or intermediate sentences should be evaluated from a functional point of view and naming them as functional. In the syntax description element, many functions are loaded. At this point, intermediate word or intermediate sentence structures should not be considered only in terms of surface structure in grammar teaching, but it should be taken into consideration that the connection of these elements with the sentence is realized with different functions. In this study, element description functions in the syntax of intermediate words and intermediate sentences are emphasized.

Keywords: Turkish, Grammar, Intermediate Word, Intermediate Sentence.

1. GİRİŞ

Türkçede her ögenin söz dizimi içerisinde açıklanma durumu söz konusu olabilmektedir. Bu durum, dil bilgisi kitaplarında *Ara söz* ya da *Ara cümle/tümce* olarak adlandırılmaktadır. Güncel Türkçe Sözlük'te:

“Birleşik veya yalın cümlelerde anlamı biraz daha açıklamak, gereksinim duyulan bir anlamı eklemek veya anlatıma zenginlik katmak için araya giren iki virgül veya iki kısa çizgi içinde verilen cümle, ara tümce.” (<http://www.tdk.gov.tr>)

olarak tanımlanan bu unsurlar, söz dizimi içerisinde anlamsal bir bağlantının yüzey yapıya yansıma biçimleridir.

Söylem düzeyinde göndericinin gerçekleştirdiği söz, onun izlerini taşımaktadır. Bu noktada açıklama unsurları da söz diziminin birer parçası olarak sözceye çeşitli açılardan değer katar. Tüm öğeler, söz dizimi içerisinde yüklem çeşitli açılardan (zaman, yer, durum, sebep, karşıtlık, karşılaştırma, etkilenme, koşul, beraberlik, vasıta vb) tümleyeni olarak görev yaparlar. Oluşturulan bu dizim işleminde açıklama unsurları da söz diziminde ikinci derecede görevli öğeler olarak yer alırlar.

Alan bilgisi kitaplarının bir kısmından alınan bu konuyla ilgili tanımlar, şu şekildedir:

“Cümlede bu unsurlardan başka bir de bağlama ve ünlem edatları veya ünlem gurupları bulunabilir. Fakat bunlar esas hareketle, fiille ilgili olmayan ve cümleye sadece ilâve edilmiş bir durumda bulunan unsurlardır. Umumiyetle cümlelerin başlarında, sonlarında ve cümleler arasında bulunurlar. Parantez şeklinde cümle içine girdikleri de görülebilir. Bunlara cümle dışı unsurlar adını veriyoruz.”(Ergin, 2012, s. 401.)

“Yardımcı bir açıklama unsuru olarak bir cümlenin içine giren ve çıkarılması o cümlenin anlamında eksiklik doğurmayan sözlere, ara cümlecigi (cümle-yi mutariza) diyoruz. Bunlar, iki çizgi veya iki virgöl ile asıl cümleden ayırt edilir. Bazı kitaplarda ara cümleciklerinin hiçbir öge olmadığından bahsedilmektedir ki, bu yanlıştır.” (Bilgegil, 1981, s. 97)

“Temel düşünce ya da duygu ile ilgisi az olmak üzere, söz ya da yazı içine sıkıştırılmış cümleciklere **arasöz** (Mûtarıza ya da parantez cümleleri) denir. Yazıda arasözler, iki virgöl ya da (-) arasına alınırlar. Konuşmada ise arasöz inen bir ses tonu ile belirtilir.” (Ediskun, 2007, s. 389-390)

“Açıklama cümleleri ve ara sözler de cümle dışı ögedir. Açıklama cümlelerine, yazılı anlatımda iki çizgi veya virgöl arasında, parantez içinde rastlıyoruz. Ki bağlama edatı da açıklama cümlelerinin başında yer alabilmektedir.” (Karahan, 2004, s. 37)

“Cümleden çıkarıldıkları zaman, cümlenin anlamında bir eksiklik yaratmayan bir ara söz taşıyan cümledir. Ara sözler açıklama ve ek bilgi ifade ederler ve cümlenin unsurları arasına girerler, ancak kendileri bir cümle unsuru olarak değerlendirilmezler. Ara sözler kısa olurlarsa iki virgöl, uzun olursa iki çizgi arasında yazılır.” (Özkan, s. 2009, 193)

“Kimi tümcelerde iki virgül, iki kısa çizgi ya da ayraç içinde gösterilen, tümceyle yapısal bağı olmayan başka sözler, başka tümceler bulunur. Bunlar söz niteliğinde ise “aratümce” adını alır. Arasöz ya da aratümce, içinde bulunduğu tümcenin yapısını etkilemez. Ancak anlamına herhangi bir yönden açıklama getirir.

Arasözle, aratümceler, kendi başlarına kullanılmaz. Başka bir tümce içinde kullanılmaları gerekir. Bu nedenle içinde arasöz bulunan tümceye ‘arasözlü tümce’ denir. Kimi yazarların severek kullandıkları açıklama kesitleridir bunlar.” (Bozkurt, 2010, s. 220)

“Yalın ya da bileşik tümcelerde yargıyı biraz daha açıklamak, güçlendirmek için araya giren tümceye *aratümce* denir. (Koç, 1996, s. 443)

“Bazı bağlaçlar, ünlemler, ünlem grupları, hitap sözleri, ara sözler, açıklama cümleleri cümle dışı unsurlardır. Açıklama cümlelerinin önüne ve sonuna iki çizgi işareti veya virgül konabilir. Açıklama cümlelerinin başında “*ki*” bağlacı yer alabilir.” (Aktan, 2009, s. 111)

“Aracümleler cümlenin dışında, ifade edilen yargıya ek bilgi vermek amacıyla araya sokulan cümlelerdir. Aracümleler, temel cümlenin herhangi bir ögesini bölerek arasına girebilirler... Açıklayıcı: Herhangi bir ögeyi açıklamak amacıyla kullanılan söz öbekleri veya cümlelerdir.” (Börekçi, 1995, s. 291)

“Tümceler arasına, kimi zaman, bir başka tümce de girebilir. Aratümce olarak kullanılan bu tür tümceler, tam ve kesin bir yargı bildirir ve bu yargı, birlikte kullanılan tümceyi anlam açısından daha da belirginleştirir. Aratümce kullanılmadığında öteki tümcenin anlamı bozulmaz, değişik yapıdaki tümcelerin içinde kullanılır.” (Atabay, Özel, Çam, 2003, s. 106)

Bütün bu tanımlarda genel olarak ara sözlerin, ara cümlelerin cümlenin anlamını bir şekilde desteklediği üzerinde durulmaktadır. Bu unsurların cümleden çıkarıldıkları zaman cümlenin anlam boyutunda eksiklik olacağı şüphesizdir. Dilbilimsel açıdan bakıldığında dil sistemi içerisinde kullanılan her unsurun bir işlevi vardır. İşlevsiz olan bir unsurun söz dizimi içerisinde de yeri yoktur. Bu açıdan bu yapıların aslında cümleyi oluşturan öğelerin, bazen de cümlenin açıklayıcısı olarak adlandırılmaları daha doğru olacaktır. Böylelikle dilbilgisi öğretiminde kavramlaştırma işlemi, işlevsel bakış açısıyla tam olarak gerçekleştirilebilir.

Bu çalışmada ara sözlerin/ara cümlelerin öge açıklama işlevleri üzerinde durulmuştur. Türk Edebiyatına ait roman, hikâye ve denemelerden alınan cümleler üzerinden örneklendirme yapılmıştır.

2. ÖZNE AÇIKLAYICISI:

“Nasuhi Bey –**bana bu odayı ucuz bir fiyatla tutan müdür-** ara sıra misafir geliyordu.” (A.73)

“Teselya’lı Bekir, *değirmenci*, tekneye biriken sıcak ve çakmak kokulu unları itiyat sevgiyle bir defa avuçladıktan sonra durdu ve çuvala doldurulmasını ertesi güne bırakarak gitti, derenin köpükler içinde çevirdiği pervaneyi durdurdu.” (MH.131-132)

“Hükümet konağının yan sokaklarında bir sıra ufak dükkânlar vardı, **arzuhalci ve avukat dükkânları...**” (MH. 22)

“Onun, **Kürk Mantolu Madonna’nın** yüzü, muhayyilede bile olsa, bana bütün sükûnumu kaybettirecek kadar kuvvetli ve tesirliydi.” (KMM. 153)

“Mürüvvet Hanım –**beni vaktiyle Merkez Rüştîye Mektebi’nde müdafaa eden keskin kara gözlü kadın-** mutlaka benimle sallanmak istiyordu.” (Ç. 330)

“Vücudunun bir parçası olarak geride bıraktığın çocuk, **bizim kızımız**, yeryüzünde bir babasının bulunduğu habersiz, uzak yerlerde dolaşp duracak...” (KKM. 159)

Hiçbir meselenin, bir vakanın söze karıştırmadığı oğlu- *için için uyur, çil yüzlü, dudaklarının etrafı daima tükürüklü bir delikanlı-* kederli bir yüz alıp susuyordu.” (MH. 55)

“Cavga Rıza –**Cavga, bir cins aptal karganın oralarca ismiydi-** iki meci diye ekşiğine razı oldu.” (MH. 57)

“Zehra’nın bir de on bir yaşında bir ablası vardı: **Feriha.**” (A. 38)

“Hastanın etrafında ağlaşan melek çehreli kadınlar –**beyaz saçlı mazlum büyükanne ile süzgün yüzlü genç anne-** çocuğa ettiğim zulümleri ona da anlatmışlardı.” (A. 138)

“En önde yürüyen iriyarı, kalantor bir adam, –**şu gazetelerde gınaşırı resimleri çıkanlardan biri olacaktı muhakkak-** uzaktan Halit Ayarçı’ya eliyle bir selam verdi.” (SAE. 171)

“Ben, **Hayri İrdal, bu biçare hayat artığı,** bu iltifata mazhar olayım!” (SAE. 173)

“Zaten iki ağacın kokusu onu eskiden beri çok sarsıyordu: **Ceviz ve incir...**” (KMM. 114)

“Koyu zeytin yapraklarını bile şeffaf yapan bir aydınlık vardı: **Gözleri kör eden, etrafı birbiriyle kaynatan, karıştıran bir aydınlık...**” (KMM. 114)

“Bütün bunlar: **Tabancanın çıkıp, havaya sıkılması ve sonra Ali’ye doğru uzanması** bir nefes alımı kadar bir zamanda olmuştu ve birçokları ancak silah sesi üzerine başlarını o tarafa çevirdiler.” (KY. 91)

“Meydanda bulunanların hepsi, **oyunayanlar, davulcular, zurnaclar, rakı içenler, artık sızmaya başlamış bulunanlar,** birbirine girmişti.” (KY. 91)

Orhan’ın sözleri üzerine bu zabıt (**adı Bahri Bey mi, Rüştü Bey mi?**) dar yakasının üstünde gerdanını katlayan bir hareketle başını germişti.” (Bİ. 191)

“Çocuk, **Mustafa’nın oğlu** sizi seviyor.” (Bİ. 194)

“Bu Madam Sofi **-ki girip çıkmadığı yer yoktur-** buraya kolonellerine, generallerine varıncaya kadar itilâf zabitlerini doldurdu.” (Bİ. 195)

“Bizde ise hayat ve halk, **yani asıl kütle,** devlete yetişmek mecburiyetinde.” (H. 341)

3. NESNE AÇIKLAYICISI:

“Onu, **kürk mantolu kadını, haftalardan beri uykumu kaçırın insanı,** yanında yaşlı veya genç bir hovarda ile bu masalardan birinde bulacağımı ve bu kadar büyük bir ehemmiyet, bu kadar derin bir mana verdiğim kadının nefisini nasıl pazara çıkardığını görünce boş hülyalarımın kurtulacağımı ümit ediyordum.” (KMM. 69)

“Hiçbir şey, aman yarabbi, **kendi kızıma dair hiçbir şey** bilmiyordum.” (KKM. 157)

“Köylerde ne yapacağını sordu; anlattılar: **Namaz kıldırılmalı, Kuran okunmalı, vaaz vermeli, köylünün işine yaramalı, kendini sevdirmeli, asıl imamla iyi geçinmeli...**” (MH. 165)

“Şimdi düşünüyordu: **Bu uzun sefere, bu garip yolculuğa nasıl razı olmuş, İstanbul’da on beş gün içinde beceriksiz ve mahcup aç kaldığı, bir iş yapamadığı, hatta ufak bir tecrübeye bulunmadığı halde cer mollası olmaya kadar nasıl cüret göstermişti.**” (MH. 165-166)

“Böylece olgunlaşır ve hatta *vuslat*’ı (**sevgiliye kavuşmayı**) bir yana iterek, aşkın kendisine âşık olur Fuzûlî.” (GYD. 279)

“Doğruluk, temizlik, fedakârlık hastalığı onda insanlığın en kıymetli bir kabiliyetini öldürmüştü: **Acımak kabiliyeti...**” (A. 12)

“Çünkü Celâl pedagoji bilmeden, bir şey biliyor: **Hayatın külçe halinde, adı bile konmamış bir sürü girift temayüllerle idare edildiğini biliyor...**” (Bİ. 90)

“Ona birçok şeyler, **şimdiye kadar hiç kimseye, hatta kendime bile söylemediğim şeyler** anlatacaktım.” (KMM. 88)

“Ben dram muharriri olsaydım, *Rienzi*'yi tekrar yazardım. **Bu halktan çıkan ve halk tarafından yıkılan kahramanı.**” (H. 340)

4. ZAMAN TÜMLECİ AÇIKLAYICISI:

“Bugün, **araya on iki seneden fazla bir zaman girdikten sonra**, o günkü halimi gözümün önüne getiriyor ve bu neticeleri çıkarıyorum.” (KMM. 109)

“Gecenin geç saatlerinde, **her şeyin sustuğu, havanın durulduğu anlarda**, bir köşeye çekilip şiir okurum.” (GYD. 259)

“Gecenin bu geç saatlerinde, **havanın uçup giden şeylerle titrediği bir anda**, bir köşeye çekilip Yunus'u okumaktan daha büyük bir zevk mi olur?” (GYD. 262)

“Bir gün, hâlâ aklımdadır, **bir Cuma günü akşamı**, Raif efendinin başucundaki iskemleye oturmuş, hiç konuşmadan, onun göğsü hırıldayarak nefes alışını seyrediyordum. (KKM. 39)

“Vapurla Boğaziçi'nden gelirken, **saat iki filân varmış**, vapur köprüye yanaşınca, kamarot, hayır, bir yolcu galiba... kamarot, kamarot, vapur yanaşınca yan kamaranın kapısını açmış, bakmış ki yerde bir kız yatıyor.” (Bİ. 9)

“Nihayet dört senelik bir dinlenme müddetinden sonra da **-elli yaşına girdiği gün-** son bir kızla çocuklarının sayısı beşi buldu.” (YD. 13)

“”Sadece Doktor Ramiz'le uzun sohbetlerimizde **-daima o söyler ben dinlerdim-** yetkisizliğimi örtmeye yaradılar.” (SAE. 9)

“Yalnız beraber çıktığımız zaman **-halam evine bırakmayı teklif etmişti- yalnız kaldığımız bir anda** -Ben sizi kırdım o akşam... Affedin! diye fısıldadı.” (SAE. 262)

“O zaman kendi kendime: “Demek ilk intibam beni aldatmış!” derdim, lakin bir müddet sonra, **-bu müddet kısa veya çok uzun olabilirdi-**

ilk hükmümün doğruluğunu, bunun üzerinde mantığım harici tesirlerin veya aldatıcı vak'aların yaptığı değişmelerin yalancı ve geçici olduğunu kabule mecbur kalırdım.” (KMM. 86)

“... Kâni’yi üç senedir, **harpten beri** kaybetmiştim.” (GYR. 36)

5. SEBEP TÛMLECİ AÇIKLAYICISI:

“**Vedia birdenbire kendini kaybederek yere düştüğü için başının arkasını fena çarpmış**, başı ondan sarılı.” (Bİ. 9)

“Bu yorgun ve bezgin saatlerimde karşıma çıkan, türlü hareketler ve manasızlıklarla beni kudurtan kaynanam ve karım –**bazen sırf şirretlerinden-** korkmuş gibi yaparlar, odalara kaçışarak kapıları sürmelerlerdi.” (A. 128)

“Selim ise –**bilimsel tanımları uygulamakta her zaman güçlük çektiği için-** yarım saat oralarda dolaşıp durmuştu ilk geldiği gün.” (T. 42)

“Üstelik bu telâş içinde –**ve daha çok bu telâşın yarattığı panik yüzünden-** Nermin’e, bu uygunsuz arkadaşlarından farklı olduğunu göstermek endişesiyle kıvranıyordu.” (T. 46)

“Fakat insanlar arasında barınmaları –**ev düzenine uymamaları nedeniye-** çok zor olmaktadır. (T. 151)

“O da iki kişiden şikâyetçi. **Sabri Efendi bir, sen iki.**” (Bİ. 81)

“Çünkü onun babası milliyetini müdafaa ettiği için hapse girdi... **Yani sizi, beni, hepimizi müdafaa ettiği için...**” (Bİ. 86)

“...Hem deminki telaşının yersiz olduğunu düşünerek müsterih oluyor, hem de Yusuf’un buraya kadar sırf kendisi için, **Muazzez için** gelişinden anlatılmaz bir memnuluk duyuyordu.” (KMM. 121)

“Ona göre insan ruhunun en az tahammül edebildiği şey, –**belki daha ötesi olmadığı, kendimize mühlet vermeden yaşamağa mecbur olduğumuz için olacak-** saadettir.” (H. 222)

6. AMAÇ TÛMLECİ AÇIKLAYICISI:

“Mümtaz bu ikisinden hangisi, **acayip ve mantıksız hayat mı, yoksa zaruretlerin efendisi ölüm mü** girecek diye kapıya bakıyordu.” (H. 334)

6.1. Yer/Bulunma Tümleri Açıklayıcısı:

“Çok şairimiz var şimdi, dergiler şiirle dolu, hatta birinde, **Kaynak’ta,**

bundan birkaç ay önceye kadar yalnız şiir çıkıyordu.” (GYD. 64)

“Batıda, **özellikle Fransa’da**; uzun tarihsel, toplumsal ve estetik gelişmelerden sonra, belirli bir gelişme konağında meydana çıkmış sanat akımlarını, öykünüyorlardı.” (GYD. 292)

“Tren, karanlık bir ovoidan geçiyordu. **Akşamüstünden beri durmadan esen rüzgârın çıkardığı seslerle nihayetsiz bir deniz hissi veren bir ova...**” (A. 33)

“Tam fistiğin altına, **o dik ve dolambaç yere** gelmişti...” (MH. 181)

“Orada, **ölgün bir ışığın aydınlattığı balkonda**, bir kadın ud eşliğinde hicranlı bir şarkı söylerken, ben ellerim cebimde orada, **Kadıköy’ün bir arka sokağında**, apartmanın bir köşesine yaslanıp, sonsuz iç kırgınlıkları içinde ağlamaya başladım.” (TESH. 55)

“Hemen o gün, nikâh kıyılıp sandıkları hazırlattıktan sonra ikisi de konaktan çıkarıldılar; bizim eski mahalledeki eve, **Medet Hanımın önü çardaklı o sirke, çamur kokan evine** taşındılar.” (GYR. 43)

“Bazen de daha ilerilere, denize çok yukarıdan bakan kayalıklara kadar gider, orada **yosun bakışlı uçurumun kenarında**, durulmuş suyun yeşil ve somakî bir ayna gibi akşamın son ganimetlerine açılışını, bir anne rahmi gibi bu ışık parçalarını alışı, ve yavaş yavaş onların üstünden kapanışını, örtülüşünü seyrededir.” (H. 35)

6.2. Yönelme Tümleri Açıklayıcısı:

“Ders esnasında ellerim çenemin altında ellerim çenemin altında kilitli, söz hocalarıma çok ruhani görünmesi gereken bir vaziyette gözlerimi göğe **–pancur aralıklarından görünen hakiki gökyüzüne–** uydurduğum zaman, onlar bunu bir uslanma başlangıcı sanarak sevinirlerdi.” (Ç. 8)

“Çünkü içinizden beni sevenlere **–yani, belki de hepinize, değil mi?–** can sıkıcı bir haber vereceğim.” (Bİ. 84)

“Bu düşünce onu birkaç ay evveline, **Emirgân’daki büyük geceye**, İhsan’la olan münakaşalarına götürdü.” (H. 334)

“Bazen de daha ilerilere, **denize çok yukarıdan bakan kayalıklara kadar** gider, orada yosun bakışlı uçurumun kenarında, durulmuş suyun yeşil ve somakî bir ayna gibi akşamın son ganimetlerine açılışını, bir anne rahmi gibi bu ışık parçalarını alışı ve yavaş yavaş onların üstünden kapanışını, örtülüşünü seyrededir.” (H. 35)

“Sonra tekrar çocuğa, tekrar incir dalına ve onun üstünden **–camiin,**

kurşunları bir elden eldiven gibi çıkarılmış veya bu incir ağacının meyvesinin kabukları gibi kolaylıkla soyulmuş-kubbesine baktı.” (H. 21)

6.3. Durum Tümleci Açıklayıcısı:

“Çünkü o takdirde hayatım –**masallardaki meşhur Çarşamba karısı ve ocak anasının hayatı gibi-** karmakarışık bir saç kümesi içinde geçecekti.” (Ç.10)

“Necati, Vedia’nın kendisini görecekmış gibi –**Orhan’ın “yukarıda yatıyor” sözlerinden gelen âni tesirin devamıyla-** başını kaldırarak hastanenin üst kat pencerelerine baktı.” (Bİ. 7)

“Demek hastalığı daha ağır da olsa, yine kimse onu arayıp sormayacak, evde bu kadar insan olduğu halde –**gurbette, han köşesinde hastalanmış gibi-** kendi kendine ölecekti.” (YD. 89)

“İlk yarım saat bir elim Halit Ayarcı’nın elinde –**bâzan da onun yerine halam geçiyordu-** muhtelif milletlerden insanlara takdim edilmemle geçti.” (SAE. 264)

“Gecenin bir kısmını böyle feryatlarla, gözyaşlarıyla geçiren Meveddet Hanım ertesi sabah en mesut bir kadın gibi, taze ve şen uyanırdı. **Yağmur ve fırtına gecelerinden sonra gelen taze sabahlar gibi.”** (A. 36)

“Dizlerini yukarı doğru kırmış, başını pencerenin aksi tarafına çevirerek (**çünkü menenjitlerde hastalar ışıktan hiç hoşlanmazlar ve bazan “perdeleri kapatınız” diye bağırırlarmış.**) ve gözleri yarı aralık, hep aynı noktaya bakarak, çenesi yorganın altında kaybolmuş, arada bir sığırarak ve boğuk boğuk çığlıklar kopararak yatıştı...” (Bİ. 24)

“Sade güçlüğü karşısında değil, zamanın, **tabî zamanın** karşısında vazgeçer.” (H. 341)

6.4. Birliktelik Tümleci Açıklayıcısı:

“Munise ile –**bu sarı papağanla-** avare, yalnız bir hayat geçireceğim bir Robenson adası çıkmadı.” (Ç. 421)

6.5. Vasıta Tümleci Açıklayıcısı:

“Genç kızın Darümuallimattaki hayatı bir kelime ile hülasa edilebilirdi: **Çalışmak.**” (A. 42)

“O, sert kabuğuna iri mücevherler kakılmış bir hayvan gibi tek başına, hiçbir şeyi kabul etmeyecek bir toklukla, **sanki canlı, her şeyi inkâr eden bir toklukla** etrafını kaskatı almıştı.” (H. 316-317)

6.6. Seslenme / Hitap Tümlenci Açıklayıcısı:

“Hey Nuri Efendi, **aziz ustam**, nur içinde yat.” (SAE. 161)

6.7. Karşıtlık Tümlenci Açıklayıcısı:

“Diğerlerinden, birtakım istifade düşünceleriyle, yüz bulsalar bile **(çünkü bunlar sırf yaranmak için evlerinden öteberi bile çalıp getirirler)** ilk fırsatta terslenir ve kovulurlar.” (KY. 21)

7. YÜKLEM AÇIKLAYICISI:

“Küçük, dedi, ehemmiyetli bir terzilik ettik –**ameliyata terzilik diyor**- genç bir erkânıharp binbaşısı.” (Ç. 430)

“-Bir meslektaşınızın kardeşiyim. **Mektebinizin musiki hocası Şeyh Yusuf Efendi’nin.**” (Ç. 340)

“Mamafih, bu yüzden de –**tercüme-i halime geçen**- ağır bir tekdire uğradım.” (A. 72)

“Ali Rıza Bey, nüfus işlerinde –**devletin başka hiçbir şubesinde gösteremediği**- bir faaliyet gösterdi.” (YD. 13)

“Herkes gibi ben de bir tek insan, **kendim** olsam.” (SAE. 166)

“-Bir meslektaşınızın kardeşiyim. **Mektebinizin musiki hocası Şeyh Yusuf Efendi’nin.**” (Ç. 341)

“Benim idare zihniyetim de budur: **Ali’nin külâhını Veli’ye, Veli’nin külâhını Ali’ye giydirerek işleri yürütmek.**” (Bİ. 81-82)

“Kazandığım tecrübe nedir? **Pedagoji noktai nazarından sıfır.**” (Bİ. 89)

“Biz ancak o zaman sahiden yaşamaya, **-ruhumuzla yaşamaya-** başlıyorduk.” (KMM. 87)

“Görüyorum ki, başka yollardan gittiğimiz halde ikimiz de aynı neticeye varmışız: **İkimiz de birer insan arıyoruz, kendi insanımızı.**” (KKM. 99)

“-Ali Haydar. O da bizim akrabamızdır. **Uzaktan.**” (Bİ. 196)

“Ben zayıf adamım; **sadece zayıf yaratılmış bir adam.**” (H. 355)

8. SONUÇ

Türkçe söz diziminde bazen bir ögenin bazen bir ögenin bir parçasının bazen de bir cümlenin tamamına yönelik bir açıklamanın ya da

gönderimin olduğu görülmektedir. Bu öğeler, yazarın/konuşucunun iletisine yönelik tutumunu ifade etme ve anlamın tamamlanmasını sağlama işlevindedir. Dilbilgisel boyutta cümleyi tek başına değerlendirmek, sözün olduğu bağlamı dikkate almamak, cümle çözümlerinde sadece yüzeysel değerlendirmelere neden olmaktadır. Bu açıdan bir sözün, bir yapının cümleyle anlamsal boyutta ilişkisine dikkat edilmelidir.

Cümle açısından doğru çözümlene, metin düzeyinde bütün olarak ele almakla mümkün olacaktır. Çünkü her cümle bağımsız gibi görünse de metin/bağlam içerisinde oluşturulmuş bağımlı dil ögesidir. Dilin sınırının çizilemeyeceği gerçeğinden hareketle cümlenin de sınırının çizilmesi çok da kesin çizgilerle gerçekleşmemektedir. Cümlenin anlamsal sınırı, bağlamla ilintilidir. Bu da cümle çözümlerinde bütünsel ve işlevsel bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

Dilbilgisi öğretiminde işlevsel çözümlene, ana dil eğitimi açısından da çok önemlidir. Bu çalışmada Türkçe söz diziminde ara söz ve ara cümle/tümce olarak adlandırılan yapıların öge açıklama işlevleri üzerinde durulmuştur. Cümlede ifade edilmek istenen anlamın kesinleşmesi/tamamlanması bu yapılara da bağlıdır. Bu açıdan cümle çözümlerinde bu yapıların bağımlı öğeler olarak değerlendirilmesi ve öge çözümlerinde hangi ögenin açıklaması iseler o şekilde adlandırmaları önerilmektedir.

9. KAYNAKLAR

- Aktan, B. (2009). *Türkiye Türkçesinin söz dizimi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
 Ali, S. (2014). *Kürk mantolu madonna*. İstanbul: YKY.
 Ali, S. (2011). *Kuyucaklı Yusuf*. İstanbul: YKY.
 Atay, O. (2017). *Tutunamayanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
 Bilgegil, M. K. (2009). *Türkçe dilbilgisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
 Bozkurt, F. (2010). *Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
 Börekçi, M. (1995). *Atatürk'ün "nutuk"unda söz dizimi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
 Ediskun, H. (2007). *Türk dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
 Ergin, M. (2012). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Dağıtım.
 Güntekin, R.N. *Çalığışu*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
 Güntekin, R.N. *Yaprak dökümü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
 Güntekin, R.N. *Acımak*. İnkılap Kitabevi, İstanbul.
 Kabaklı, A. (1999). *Sirano Çirkin'in destanı. Güzel yazılar denemeler*. Ankara: TDK.
 Karahan, L. (2004). *Türkçede söz dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
 Karay, R.H. *Memleket hikâyeleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
 Koç, N. (1996). *Yeni dilbilgisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- Özkan, M., Sevinçli, V. (2009). *Türkiye Türkçesi söz dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Parlatır, İ., Enginün, İ., Okay, O., Kerman, Z. & Yetiş, K. (1999). *Güzel yazılar denemeler*. Ankara: TDK.
- Parlatır, İ., Enginün, İ., Okay, O., Kerman, Z. & Yetiş, K. (1999). *Güzel yazılar romanlar*. Ankara: TDK.
- Safa, P. (1998). *Biz insanlar*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tanpınar, A.H. (2018). *Huzur*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A.H. (1998). *Saatleri ayarlama enstitüsü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Toplu, E. S. (2001). *Türk edebiyatından seçme hikâyeler 2*. İstanbul: MEB Yayınları.

KISALTMALAR

- A: Acımak
Bİ : Biz İnsanlar
Ç : Çalıkuşu
GYD : Güzel Yazılar Denemeler
GYR : Güzel Yazılar Romanlar
H : Huzur
KMM: Kürk Mantolu Madonna
KY: Kuyucaklı Yusuf
MH: Memleket Hikâyeleri
SAE : Saatleri Ayarlama Enstitüsü
T: Tutunamayanlar
YD: Yaprak Dökümü